

Милица Маринковић, асистент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 347.961.7:944"1789/1794"
DOI: 10.46793/XXIV-11.253M

РАЗВИТАК УСТАНОВЕ НОТАРИЈАТА НАКОН ФРАНЦУСКЕ БУРЖОАСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Резиме

Аутор у раду представља правноисторијски развитак модерног француског нотаријата након Француске буржоаске револуције. Иако је нотаријат постојао и пре Револуције, тек познатог од Закона од 25. вентозе VIII године (16. март 1803) почиње убрзано да се развија и добија на значају прво у Француској, а потом и широм европског континента. На француској нотарској традицији развио се и тзв. латински тип нотаријата, који је широко прихваћен у великом броју земаља које баштине континенталну правну традицију. Анализом правних извора, али и оновремене и модерне литературе, аутор представља главне проблеме на које је нотаријат наилазио у свом развоју током XIX и XX века, као и значај нотара за свакодневни живот Француза.*

Кључне речи: нотаријат, нотари, Француска, Закон од 16. марта 1803.

1. Од *judices chartularii* до *notaires*

Нотаријат је једна од најстаријих и најзначајнијих правних професија у Француској. На самом почетку IX века, 803. године, Карло Велики је донео чувену капитулацију у којој је својим легатима (*missi dominici*) наредио да широм земље поставе нотаре (*judices chartularii*), који су имали овлашћење да различитим писменима дају карактер јавне исправе. Недуго потом, Карло Велики је наложио и свим бискупима, опатима и грофовима да изаберу своје личне нотаре, али су немирна времена спречила да ове „мудре одлуке уроде плодом“.¹ Данас познато правило да нотарске услуге плаћају заинтересоване странке први пут је званично установљено 1315. године, током владавине Луја

---

* Рад је настао као резултат научноистраживачког рада истраживача Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Brown, J. C., *The Origin and Early History of the Office of Notary*, Edinburgh, 1936, стр. 20.

X.² Пошто због феудалне расцепканости нису постојали услови да се у средњовековној Француској формира јединствени француски службени језик, средњовековни француски нотари су документе најчешће састављали на упрошћеном латинском (*vulgate latina*).³

Због ондашњег негативног погледа на трговину,⁴ током већег дела средњег века нотарске канцеларије нису биле многољудне јер то није захтевао обим посла. С процватом трговине пред крај средњег века јавља се све већа потреба за нотарским услугама и оверавањем различитих уговора у циљу повећања правне сигурности уговорних страна. Стога је ордонансом краља Франсоа I од 1541. године нотарима било дозвољено ангажовање приправника и помоћника.⁵ Пред сам крај XVI века је установљено и једно правило због ког је у Француској нотаријат избио на лош глас. Наиме, краљ Анри IV је 1597. године прогласио нотаријат за наследну професију, а нотарске канцеларије су се могле и продавати.⁶ Ово решење је предмет остало контроверзи до дана данашњег.

Да је нотарска професија била најзначајнија правничка професија тог времена, говори и то што су нотари (*notaires*) били прва правничка професија

---

² Smithers, W. W., *History of the French Notarial System*, University of Pennsylvania Law Review and American Law Register, vol. 60, no. 1/1911-1912, стр. 24.

³ Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 24. С обзиром на то да је бављење нотарском делатношћу захтевало познавање латинског језика, не треба да чуди то да су нотари често били свештена лица и правници. Н. Селаковић наводи да су и сами глосатори који су умногоме допринели рецепцији римског права и еволуцији права генерално били нотари. Краљ Шарл VIII је нотарску професију лаицизирао укинувши могућност да свештеници постану нотари. За време владавине Франсоа I 1539. године француски је постао једини језик на коме су се нотарски акти могли писати. Селаковић, Н., *Корени латинског типа нотаријата*, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду*, година LXV, бр. 3/2017, стр. 159, 162. За више информација о развоју француског нотаријата у XIV веку в. Bretthauer, I., *Le role du tabellien dans l'élaboration des contrats, L'exemple d'un bail métairie en Normandie (1371)*, *Histoire & Sociétés Rurales*, vol. 30, no. 2/2008.

⁴ Павловић, М., *Развитаk права*, Крагујевац, стр. 110.

⁵ Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 26.

⁶ Селаковић, Н., *нав. чланак*, стр. 162. Као и сам нотаријат, и продаја канцеларија је током векова пролазила кроз различите фазе и имала различите облике. Према подацима из вароши Монлисона, канцеларија главног варошког нотара Ренара половином XVIII века продата је за 1200 ливара, док је канцеларија његовог колеге Мишела продата за свега 500. У Монлисону је забележено постојање правих нотарских династија које су сезале и до 15 генерација у прошлост. Gibiat, S., *Les notaires royaux de Montluçon à l'époque moderne : l'institution, les offices, la pratiques et les hommes*, *Revue historique*, no. 629, issue 1, 2004, стр. 93, 110.

установљена у француској колонији Квебек.⁷ Адвокатима је изричито био забрањен рад у овој колонији, јер Луј XIV „није био одушевљен њиховом дискутабилном друштвеном вредношћу“.⁸ Током векова број нотара је постајао све већи, да би се за време владавине Луја XIII (1610—1643) „неразумно умногостручио“.⁹ Примера ради, у трговачкој вароши Монлисон у срцу Француске уочи Грађанске револуције био је по један нотар на сваких 460 становника, док је у великим градовима просек био један нотар на 1000-1500 становника.¹⁰

Нотари су све до чувеног Луја XIV оверавали документа печатом месно надлежног суда, а од тада почињу да користе своје печате са ознакама Краљевине, што је знатно подигло углед професије и додатно је одвојило од правосуђа.¹¹ Пред саму Револуцију ауторитет нотаријат је додатно ојачан тиме што су законом од 1781. године кодификована правила која су се тичала нотаријата, што је на неки начин унификовало њихову делатност на целој територији Француске.¹² Ипак, уочи Револуције у Француској су постојале чак четири врсте нотара: краљевски (именовани од стране Круне), феудални (именовани од стране феудалаца), апостолски (именовани од стране Свете столице за бављење световним стварима (*temporal matters*) које су се тичале Римокатоличке цркве) и општински (именовани од стране градских управа градова којима је повељом дата и привилегија именовања нотара).¹³

2. Између традиције и револуционарног дисконтинуитета

Револуционари су желели да изврше свеобухватну реформу француског правног система, па су се на удару реформатора нашле бројне традиционалне правне установе.¹⁴ Тако је ради уједначења нотарске праксе и унификације француског нотаријата донет Закон од 1-20. и 29. септембра 1791. године, али

⁷ Kay, M. F., *Intraprofessional Competition and Earnings Inequalities Across a Professional Chasm. The Case of the Legal Profession in Quebec, Canada*, Law & Society Review, vol. 43, no. 4/2009, стр. 903.

⁸ Kay, M. F., *The First Legal Profession of New France in Jeopardy or Revival: History and Future of the Quebec Notariat*, International Journal of the Legal Profession, vol. 16, no. 1/2009, стр. 93.

⁹ Gibiat, S., *нав. чланак*, стр. 84.

¹⁰ Gibiat, S., *нав. чланак*, стр. 84, Moreau, A., *Les notaires, le droit et société : la période 1789-1989*, Cahiers de droit, vol. 42, no. 3/2001, стр. 464.

¹¹ Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 27.

¹² Изузеци су били неке територије на којима су остале на снази феудалне привилегије, као што су биле територије под влашћу војводе од Орлеана и нека мање важна ситна војводства. Smithers, W. W. *нав. чланак*, стр. 27.

¹³ *Исто*, стр. 28.

¹⁴ У том смислу, декретом од 2. септембра 1790. године укинута су адвокати као професија која „живи од туђе кавге“. Moreau, A., *нав. чланак*, стр. 464.

су неке одредбе овог закона, као и револуционарне околности које су уследиле после његовог доношења, онемогућиле примену овог првог револуционарног закона о нотаријату.¹⁵ Ж. Шо је тврдила да су нотари овим законом били забрањени, будући да су представљали „институцију омраженог Старог режима“.¹⁶ Међутим, Закон из 1791. године је само укинуо старе наследне нотарске канцеларије,¹⁷ али је њиме истовремено установљен нови јединствени нотаријат за целу Француску.¹⁸ Брзо је постало јасно да је Закон од 1791. године, упркос добрим намерама, исхитрено састављен, да су му одредбе „чисто утилитаристичке,“ те да нису биле унапред промишљене.¹⁹ Тако је нотарска професија запала у кризу.²⁰

Наредних десет година обележило је парцијално законодавство у овој области које је имало задатак да „исправи мане (закона из 1791, прим. аут), али и да подсети на то да је Стари режим прошлост“.²¹ Ово парцијално законодавство ипак није успело да реши проблеме до којих је долазило у раду нотаријата. Неопходно је било да се институција нотаријата регулише на јединствен начин, али уз „помирење са социоекономском реалношћу тог времена“.²²

Доласком Наполеона Бонапарте на власт почињу опсежни радови на кодификавању правне материје у свим областима права, па и оне која се тичала нотаријата. Законом од 25. вентозе XI године (16. март 1803) нотаријат је по први пут регулисан на свеобухватан начин и постављени су темељи модерном француском нотаријату. Комисију која је радила на закону образовала су четворица врских правника: чувени Порталис, Малвил, бивши адвокат Луја XVI Тронше и Биго де Преамено.²³ Стога не изненађује што се овај Закон одликовао „богатом историјском грађом, али и високим нивоом визионарског

---

¹⁵ Исто.

¹⁶ Shaw, G., *Notaries in France – An Unassailable Profession: Or Are They*, International Journal of the Legal Profession, vol. 13, no. 3/2006, стр. 246.

¹⁷ С. Аврамовић наводи да је мета ових одредаба била нотарска „подмитљивост, наследност њихових звања и везе између нотара и судова“, што је, тврди, слично социјалистичком укидању нотаријата у Југославији 1946. године. Аврамовић, С., *Правноисторијски аспекти нотаријата*, Зборник радова: Јавнобележничко право, Београд, 2005, стр. 68.

¹⁸ Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 28.

¹⁹ Исто.

²⁰ Трговчевић-Прокић, М., *Настанак и историјат нотаријата*, Зборник радова: О јавном бележнику – нотару, Београд, 2004, стр. 27.

²¹ Један од таквих закона био је закон од 8. плувиозе II године (27. јануар 1794) који је нотарима и другим чиновницима забрањивао да у својим актима подсећају на феудални режим или на краља. Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 29.

²² Moreau, A., *нав. чланак*, стр. 464.

²³ У жељи да се помире правне традиције севера Француске, познатијег као „земља обичајног права“ и југа Француске, „земље писаног права“, у комисију за писање овог закона позвани су правници и са севера и са југа. Moreau, A., *нав. чланак*, стр. 466.

размишљања“.²⁴ Писци Закона нису одбацивали поједина решења само због тога што су она била феудалног, римског или обичајноправног порекла. Чак нису одбацили ни све одредбе Закона од 1791. године, када су их сматрали корисним.²⁵ Због квалитетне садржине, али и језика, овај Закон се оцењује као „подвиг“ у односу на данашње законе који у Француској регулишу ову материју, па га с правом називају и „нотарским закоником“.²⁶ Закон из 1803. године био је по речима В. Смитерса (*William W. Smithers*) „један од првих плодова напора да се реконструишу грађанске институције уништене од стране револуционара“.²⁷

У 69 чланова овог Закона било је регулисано постављање нотара, обим њиховог посла, издавање аката, одговорност према странкама и уопште сва питања која су се односила на нотарску професију. Првих седам чланова бавило се функцијама, дужностима и овлашћењима нотара. Чланови 8-23 регулисали су материју форме, садржине и врсте нотарских аката. Остатак Закона у највећој мери се бавио постављањем нотара, њиховим бројем, чувањем нотарских архива и сличним питањима. У првом члану Закона нотари се проглашавају јавним службеницима (*officiers publiques*) „установљеним да примају све акте и уговоре којима странке морају или желе да дају карактер веродостојности који је у вези са актима јавне власти“. Поред тога, била је предвиђена обавеза нотара да поуче странке о њиховим правима и обавезама приликом закључења сваког правног посла који би укључивао нотара.²⁸

Значај овог закона за нотаријат био је огроман. Први пут у француској историји нотари нису морали познавати правила старог права која су се „умногоме разликовала од места до места“, него су уместо тога морали познавати само писане законе. У циљу давања полета професији организоване су школе за нотаре, издавани стручни радови, а покренута је и стручна периодика о нотаријату.²⁹

Нотарска професија је била незаменљива у тадашњем правном промету. Имајући у виду да је до уређења нотаријата дошло пре уређења грађанскоправне материје и да у првим годинама примене Грађанског законика од 1804. нису постојала никаква „директна упутства“ за његову примену, на

²⁴ Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 29.

²⁵ Примера ради, закон из 1803. године задржао је поступак судске легализације акта донетог од стране месно ненадлежног нотара. Ово је био начин да се избегне да акт који је нотар сачинио ван места за које је распоређен буде нелегалан. Слична пракса је постојала и пре Револуције. *Le décret des 29 septembre et 6 octobre 1791*, чл. 10, 11, 13, *Loi du 25 ventôse an XI*, чл. 28. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT00000882738/1803-03-16>, датум приступа 29. новембар 2020.

²⁶ Beaulne, J., *Destin d'une loi : la vitalité du notariat dans le monde*, *Revue générale de droit*, vol. 34, no. 2/2004, стр. 365.

²⁷ Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 29.

²⁸ *Loi du 25 ventôse an XI*, чл. 1.

²⁹ Moreau, A., *нав. чланак*, стр. 467.

нотарима је било да се својим тумачењем и радом „суоче са овом празнином и попуне је на практичан начин“.³⁰ Олакшавајући савременицима приступ праву и његово боље разумевање нотари су дали свој допринос развитку француског права. Чувени Порталис је чак тврдио како је нотаријат помогао да се „прелије морал у законе“.³¹

Једна од улога овог Закона била је да нотарским актима да снагу аката власти, тј. да их учини „самодоказивим и самоизвршивим“ без помоћи судских органа.³² Због тога је познати француски правник Ш. Тује (*Charles Bonaventure Marie Toullier*) писао да је „закон од вентозе учинио нотара директним и специјалним делегатом извршне власти, чији ауторитет више није еманација ауторитета суда“.³³

Велики успех писаца закона од 1803. године био је тај што су „сваком грађанину приближили на дохват руке лојалног и поузданог правног саветника“.³⁴ Овај закон је својим јасно и прецизно написаним одредбама коначно уобличио тзв. *латински тип нотаријата* и постао „расадник за многе правне системе у савременим европским државама са континенталноправном традицијом“.³⁵ На тај начин је, речима Н. Лорен-Бона (*Nicolas Laurent-Bonne*), „закон од вентозе XI године освештао једну установу Старог режима чији су модалитети организације суштински еволуирали, али чији је дух остао нетакнут“.³⁶ На веома успешан начин су спојене потребе модерног француског друштва и вишевековна традиционална обележја једне слободне професије.³⁷

3. Нотари у свакодневном животу Француза

Главна дужност француских нотара било је састављање тзв. „аутентичних аката“ (*actes authentiques*) о продаји, размени, запослењу, поклону, брачних уговора итд. Аутентични акти, по дефиницији коју је давао Грађански законик, били су „акти сачињени од стране јавних службеника, који имају право да делују на месту у коме је акт састављен и уз потребне свечаности“.³⁸ Сем члана

---

³⁰ Исто.

³¹ Исто, стр. 469.

³² Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 30, 31.

³³ Laurent-Bonne, N., *Pour une histoire prospective du notariat français, L'avenir du notariat*, éd. Mustapha Mekki, LexisNexis, 2016, стр. 78.

³⁴ Martineau, J., *Pour éviter le déclin de l'empire notarial*, *Revue du notariat*, vol. 89, no. 9-10/1987, стр. 757

³⁵ Селаковић, Н., *нав. чланак*, стр. 164, Кнежић-Поповић, Д., Дабић, Љ., *Јавно бележничество у европским земљама*, Зборник радова: О јавном бележнику – нотару, Београд, 2004, стр. 97.

³⁶ Laurent-Bonne, N., *нав. дело*, стр. 74.

³⁷ Трговчевић-Прокић, М., *нав. чланаак*, стр. 27.

³⁸ Code civil des français: édition originale et seule officielle Paris, 1804, чл. 1317. Сем нотарских аката, аутентични акти су били и потврде о рођењу, закљученом браку или

1317 Грађанског законика није постојала нека посебна дефиниција аутентичног акта, али Л. Н. Браун (*Lionel Neville Brown*) аутентичност објашњава као „потврду чињенице од стране јавне власти чија изјава је уверљива без претходне потврде писмена, док се супротно не утврди“.³⁹ Аутентични акти у великој мери су олакшавали судске поступке „скраћујући период суђења, и умногоме умањујући трошкове, што је била чињеница која је значајно охрабривала странке да траже помоћ суда без страха од огромног губљења времена и високих трошкова“.⁴⁰ Оригинал аутентичног акта (*minute*) увек је остајао у рукама нотара, док су странкама издаване копије и преписи (*copie, expédition, grosse, extract*). Када би нотар отишао у пензију или умро, његове *minutes* наслеђивао би нотар који би преузео његову канцеларију.⁴¹

С обзиром на учесталост правних послова који су се обављали уз помоћ нотара, јасно је да су нотари били неизоставан део живота француских грађана у XIX веку. Значај нотара за привреду је, према томе, био огроман. Средином XIX века, већина хипотека је установљавана од стране нотара, „полуприватних судских службеника“, који су чували записнике, управљали имовином, руководили трансакцијама у вези са непокретностима и пружали савете правне и финансијске природе.⁴²

Таксе за оверу докумената (*droit d'enregistrement*) биле су уједначене на територији целе Француске, па се из података о наплаћеним таксама лако и поуздано може закључити о степену економске активности у сваком

смрти издате од стране општинских службеника, оверене копије издате у судској писарници, налози за хапшење. Butaye, E., de Leval, G., *Digest of the Laws of Belgium and the French Code Napoléon*, Stevens and Sons, London, 1918, стр. 29

³⁹ Neville Brown, L., *The Office of the Notary in France*, International and Comparative Law Quarterly, vol. 2, no. 1/1953, стр. 65.

⁴⁰ Butaye, E., de Leval, G., *нав. дело*, стр. 31. Други начин да се уговор учини мало „званичнијим“ уз плаћање износа нижег од нотарске тарифе била је регистрација у суду, међутим ова регистрација је остављала знатно мање трагова у архивама. Eloire, F., Lemercier, C., Aoki Santarosa, V., *Beyond the Personal – Anonymous Divide: Agency Relations in Powers of Attorney in France in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Economic History Review, vol. 72, no. 4/2019, стр. 1235.

⁴¹ Butaye, E., de Leval, G., *нав. дело*, стр. 34 Оригини су били чувани 125 година у нотарској канцеларији, након чега су прелазили у архиве дистрикта. Brown, L. N., *нав. дело*, стр. 67. С обзиром на то да је чување ових аката било прилично скупо и да је захтевало много простора, у већим местима се још од средњег века формирају својеврсни депои за чување аката већег броја нотара. Pierantoni, A., *Examen comparé de la nouvelle loi italienne et de la législation française sur le notariat*, Revue de droit international et de la législation comparée, vol. 2, no. 1/1870, стр. 211.

⁴² Hoffman, T. P., Postel-Vinay, G., Rosenthal, J-L., *Entry, information, and financial development: A century of competition between French banks and notaries*, Explorations in Economic History, vol. 55, 2015, стр. 42.

департману.⁴³ Највећи део ових такси наплаћиван је за различите купопродајне уговоре и хипотеке, а сви уговори који су за предмет имали непокретности морали су бити оверени од стране нотара. Према подацима из 1840. године које су изнели Ф. Хофман, Ж. Постел-Вине и Ж. Розентал, хипотеке установљене пред нотарима чини су чак 27% француског бруто друштвеног производа.⁴⁴ Не чуди онда што су департмани са највећим бројем закључених оваквих уговора по глави становника били, поред Париза, они у којима је била концентрисана привредна активност у 19. веку, као што су Лион, Руен и Марсеј.⁴⁵

Супружници који су желели да пре закључења брака уговором уреде имовинске односе у браку то су морали да учине пред нотаром.⁴⁶ Велика укљученост нотара у породичноправне послове водила је порекло још из Старог режима. Тако се, примера ради, пред нотаром закључивао уговор о старатељству над сирочетом, где би старатељ имао обавезу да подиже сироче за унапред одређену годишњу суму новца.⁴⁷

Иако су били у тесном односу са судовима, нотари нису учествовали у суђењу и пресуђивању. Њихова улога се завршавала у оквиру добровољних захтева странака. Уколико странке нису могле да се договоре, нотар је једино могао да их упути да решење потраже на суду.⁴⁸

Степен поверења просечног Француза у нотаре био је огроман. Није се ретко дешавало да људи повере свој новац нотару да га улаже по сопственом нахођењу и исплаћује клијенту одређени интерес, а клијент често није морао знати у шта је његов новац уложен. Ова пракса је забрањена 1890. године, пошто поједини нотари нису могли да одоле искушењу да се окористе новцем својих клијената.⁴⁹

Из свега написаног о улози нотара у животу деветнаестовековног Француза не изненађује огроман значај који су имали ови „непристрасни саветници обеју страна, чувари интереса неискусних и правно немоћних, поверљиви чувари најтајнијих породичних тајни⁵⁰ и често миротворци у

---

⁴³ le Bris, D., *Testing Legal Origins Theory Within France: Customary Laws vs Roman Code*, *Journal of Comparative Economics*, vol. 47, 2019, стр. 8.

⁴⁴ Hoffman, T. P., Postel-Vinay, G., Rosenthal, J-L., *нав. чланак*, стр. 44.

⁴⁵ Разлике између департмана су биле толико велике да су житељи Сене према подацима Д. Ле Брија 16,91 пута чешће закључивали уговоре од житеља Корзике. le Bris, D., *нав. чланак*, стр. 8, 9.

⁴⁶ Code civil, чл. 1394.

⁴⁷ Perrier, S., *The Blended Family in Ancien régime France: A Dynamic Family Form*, *The History of the Family*, vol. 3, issue 4, 1998, стр. 464.

⁴⁸ Brown, L. N., *нав. дело*, стр. 69.

⁴⁹ Parker Walton, F., *Organization of Justice in France*, *Law Quarterly Review*, vol. 19, no. 4/1903, стр. 413

⁵⁰ Чл. 23 закона од 1803. предвиђао је да „комуникација о акту треба да се обавља само међу заинтересованим странама“ пошто се на њу односи професионална тајна. Касније је

породичним расправама“.⁵¹ Тако је нотаријат „продро у срце француске породице“.⁵²

4. Нотаријат у француском праву XIX и XX века

Упркос томе што је нотаријат био темељно регулисан законом од 1803. године, питање нотарске накнаде је остало неуређено. У више наврата током XIX века у француском парламенту се покретало питање увођења јединствених нотарских тарифа на територији целе земље, међутим ове иницијативе нису уродиле плодом.⁵³ Објашњење је било да се нотарске услуге разликују по својој природи, степену одговорности нотара и времену које одузимају, тако да се не може увести јединствена тарифа.⁵⁴ Први конкретан покушај ограничења накнада био је Закон из 1841. године, који се бавио продајом непокретности од стране нотара када је она наложена од стране суда. Овим Законом била је ограничена накнада за нотара као посредника у продаји.⁵⁵ Накнаде из уговора о ангажовању приправника, као и аукцијску продају усева, дрвета и пољопривредног земљишта регулисане су 1851, а за издавање потврда о животу за пензионере 1853. године.⁵⁶ Ипак, јединствена тарифа за највећи део нотарских послова и даље није постојала. Тек је пред крај века 19. века, 1896. године, донет закон који је утврдио дефинитиван метод за обрачун свих нотарских накнада и на тај начин их фиксирао, али се морало сачекати доношење министарског декрета две године касније како би се овај закон спровео у пракси.⁵⁷

Иако укинута 1791. године, као омражена предреволюционарна пракса, наслеђивање нотарских канцеларија, које се у пракси претварало у продају, опстало је „на црном“ тржишту. Први пројекат закона о нотарима, који је донет након државног удара који је довео Наполеона на власт 18. бримера VIII године (9. новембар 1799), предвиђао је „одобравање у корист“, поступак сличан предреволюционарном уступању нотарске канцеларије другом лицу.⁵⁸ Ипак, законодавац од 1803. године остао је нем када је било у питању наслеђивање нотарских канцеларија. Члан Државног савета, Пјер-Франсоа Реал (*Pierre-*

ово правило потврђено и Кривичним закоником. *Loi du 25 ventôse an XI*, чл. 23, *Code pénal de l'empire français*. Edition conforme à celle de l'imprimerie impériale. Paris. 1810, чл. 378.

⁵¹ Brown, L. N., *нав. дело*, стр. 69.

⁵² Roger, F., *Les principes de la publicité foncière et leur application en France*, *Revue critique de législation et de jurisprudence*, no. 44/1924, стр. 148.

⁵³ Pierantoni, A., *нав. чланак*, стр. 208.

⁵⁴ Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 36.

⁵⁵ *Исто*.

⁵⁶ *Исто*.

⁵⁷ *Исто*.

⁵⁸ Још од средњег века постојала је пракса *resignatio in favorem*. N. Laurent-Bonne, *нав. дело*, стр. 80, 81

François Réal), представљајући предлог овог закона посебно је инсистирао на праву својине нотара над својом канцеларијом, чиме је заправо показао да држава прећутно одобрава праксу продаје нотарских канцеларија.⁵⁹

Продаја канцеларија вратила се на велика врата чланом 91 Закона о финансијама од 1816. године. Овим чланом се пружала могућност адвокатима при Касационом суду, нотарима, писарима, берзанским посредницима и другима да „представе своје наследнике по одобрењу Његовог Величанства,⁶⁰ под условом да они испуњавају квалитете које предвиђа закон“.⁶¹ Остарели нотар је имао право да именује наследника (*droit de présentation*) за случај своје смрти или у случају пензионисања, што је у пракси функционисало тако што је нотар пред крај каријере продавао канцеларију свом наследнику.⁶² Поред самог нотара, и његови наследници су могли извршити ову продају посла.⁶³ Намера законодавца била је, тврди Н. Лоран-Бон, крајње прагматична. Циљ члана 91 овог закона био је само да потврди праксу „коју Револуција није успела да заустави“.⁶⁴

Током целог XIX века продаја канцеларија била је предмет веома живих расправа. Посланик Р. Феран је у свом извештају Министру привреде и финансија продају канцеларија називао „мрљом на образу Старог режима,“ која је „лукаво васпостављена“ законом од 1816.⁶⁵ Током 1838. године упућиване су петиције против овог закона Чувару печата. Сваке године између 1830. и 1870. године доњи дом парламента је добијао по неколико представки којима се захтевало укидање омраженог члана 91 Закона од 1816. године. Током револуције 1848. године Париз је био облепљен републиканским плакатима који су захтевали укидање продаје нотарских канцеларија.⁶⁶ Са свих страна политичког спектра долазиле су критике на рачун продаје нотарских канцеларија. Либерали и радикални социјалисти су били слагаласни са ставом да су нотари „привилегована раса експлоататора закона“, а продаја канцеларија „саката реинкарнација привилегија Старог режима“.⁶⁷ Упркос константним критикама, наслеђивање и продаја нотарских канцеларија показала се у пракси веома живом.⁶⁸ Тек је Закон за раст, активност и једнаке економске

---

⁵⁹ Laurent-Bonne, N., *нав. дело*, стр. 80.

⁶⁰ У том тренутку на челу Француске налазио се краљ Луј XVIII.

⁶¹ Loi sur les finances du 28 avril 1816, чл. 91, ст. 1, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6438450r.texteImage#> датум приступа 30. октобар 2020.

⁶² Shaw, G., *нав. чланак*, стр. 246.

⁶³ Smithers, W. W., *нав. чланак*, стр. 36.

⁶⁴ Laurent-Bonne, N., *нав. дело*, стр. 81.

⁶⁵ Исто, стр. 71.

⁶⁶ Исто, 81.

⁶⁷ Исто, стр. 82, 83.

⁶⁸ Остарели нотари су и даље често мењани стасалим члановима породице, што је неретко доводило до стварања правих „породичних фирми“, као и пре Револуције. D. Knežić-Popović, Lj. Dabić, *нав. дело*, стр. 98, Аврамовић, С., *нав. чланак*, стр. 68.

могућности, тзв. *Loi Macron* из 2015. покушао да стане на пут овој пракси, међутим Уставни савет је одредбе члана 52-IV овог закона који се управо тицао продаје канцеларија прогласио неуставним.⁶⁹ Нотаријатом и дан данас у великој мери доминира концепт наслеђа у професији, односно, како се изразила К. Делма (*Corinne Delmas*), „патримонијално схватање посла“.⁷⁰ Једном речју, нотарска делатност у Француској током XIX и XX века била је „подвргнута мучним искушењима“ и „испрекидана узастопним револуционарним грчевима и републиканским импулсима“.⁷¹

У жељи да се раскрсти са традиционалном представом о нотаријату као о „помало прашњавој и архаичној, патријархалној, времешној, усредсређеној на богаћење (и, подразумева се, белој) професији“,“⁷² током XX века формирана су нотарска удружења. „Главни национални савет нотара“ (*Conseil supérieur national du Notariat*) основан је 1945. године са задатком да заступа интересе нотаријата у односу са владом, јавношћу и међународном заједницом.⁷³ „Покрет млади нотари“ (*Mouvement Jeune notariat*) основан је 1960. године и усмерен ка модернизацији и оживљавању нотаријата.⁷⁴

Традиционално се за ступање у ред нотара није захтевало факултетско образовање, па је „било ко могао ступити на место претходника без много бриге за формалне квалификације“.⁷⁵ Тек од 1972. године за нотарско звање почиње у Француској да се захтева диплома правног факултета.

Све до 1948. године жене нису имале приступ нотарском послу.⁷⁶ Прве жене нотари биле су, заправо, удовице нотара погинулих у Другом светском рату и њихов број је био мали све до краја XX века.⁷⁷ У XXI веку професија се

⁶⁹ LOI n° 2015-990 du 6 août 2015 pour la croissance, l'activité et l'égalité des chances économiques, art. 52-IV, <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/99858/119388/F-1042554037/FRA-99858.pdf> датум приступа 30. октобар 2020, Décision n° 2015-715 DC du 5 août 2015 <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2015/2015715DC.htm> датум приступа 30. октобар 2020.

⁷⁰ Delmas, C., *Les notaires, le genre d'une profession à patrimoine*, Travail, genre et sociétés, no. 41, issue 1, 2019, стр. 127.

⁷¹ Laurent-Bonne, N., *нав. дело*, стр. 75.

⁷² Shaw, G., *нав. чланак*, стр. 249.

⁷³ *Исто*, стр. 247.

⁷⁴ *Исто*, стр. 248.

⁷⁵ *Исто*, стр. 250.

⁷⁶ Што се самог правничког образовања тиче, француским женама оно никада није званично било забрањено, али упис жена на правне факултете је почео тек 1860-их година. Интересантно је да прва жена дипломирани правник у Француској није била Францускиња, него Румунка по имену Сармиза Билческу. Albisetti, C. J., *Portia Ante Portas: Women and the Legal Profession in Europe, ca. 1870-1925*, Journal of Social History, vol. 33, no. 4/2000, стр. 830.

⁷⁷ Године 1968. било је свега 36 жена нотара у целој Француској, 1980. њих 130, а 1999. године 1000, што је чинило свега 13,46% укупног броја нотара. Shaw, G., *нав. чланак*, стр. 250.

све више феминизира, па су 2018. године од 11931 нотара 5135 (43%) биле жене.⁷⁸ Преко 80% кадра у нотарским канцеларијама такође сачињавају жене.⁷⁹

Француска је дочекала крај XIX века са око 9000 нотара. Међутим, у XX веку број нотара је постепено пада, да би их 1960-их било свега 5000. Од тада се број нотара у Француској постепено повећава,⁸⁰ па крајем XX века постоји већ око 7500 нотарских канцеларија, с тим што су скоро све биле многољудне, тако да је француски нотаријат достигао број од 40.000 запослених.⁸¹

5. Закључак

Установа нотаријата у Француској старија не само од других правних служби повезаних са администрацијом и правосуђем, него и од саме француске државе. Корени нотаријата у Француској могу се тражити још у старом веку у традицији Римског царства. Ипак, тек од средњег века може се говорити о нотаријату у правом смислу те речи. Као и друге правничке професије и друге гране права, и нотари и нотарско право све до Буржоаске револуције патили су од феудалне расцепканости. Револуционарна идеја уједињења нотарског права била је добра, али идеолошки острашћена и исхитрено спроведена, па није уродила плодом.

Долазак на власт Наполеона Бонапарте означио је почетак краја лутања француских законодаваца када је нотаријат у питању. Захваљујући Закону од 25. вентозе XI године који је, уз измене, и данас на снази, француски нотаријат успео је да утре пут развиту латинског типа нотаријата. Значај овог закона утолико је већи ако се има у виду да је највећи део европских земаља континенталне правне традиције прихватио латински тип нотаријата на начин на који је он обликован у овом закону. За разлику од нотара у другим нотарским системима, а нарочито у англо-америчком, латински нотар обавља престижну и добро плаћену функцију. Иако приватни предузетник, он је носилац суверенитета пренетог од саме државе. У поређењу са њим, англо-амерички нотар је у најбољем случају „квази-судски“ службеник који се бави „механичким аспектима права“.

Значај француског нотаријата за развитаk француског права био је немерљив, нарочито у погледу давања упутстава за практичну примену права. То не би било могуће да корени нотаријата у Француској нису били јаки и

---

⁷⁸ Званични подаци Главног националног савета нотара, нав. према Delmas, С., *нав. чланак*, стр. 129

⁷⁹ *Исто*, стр. 138.

⁸⁰ Moreau, А., *нав. чланак*, стр. 469.

⁸¹ Fouchard, Р., *The Judiciary in Contemporary Society: France*, Case Western Reserve Journal of International Law, vol. 25, no. 2/1993, стр. 236 Од ових 7500 између 10% и 15% чиниле су жене, али то не значи да није било жена запослених у овим фирмама. Thaw, М. D., *Feminization of the Office of Notary Public: From Femme Covert to Notaire Covert*, John Marshall Law Review, vol. 31, no. 3/1998, стр. 704.

дубоки и пре Револуције, а нарочито од 1803. године. У условима свеопште урбанизације и индустријализације током XIX века било је неопходно имати лојалне и поуздане правнике који би са правне стране потпомогли привредни развој. Обични Француз је знао да у нотарима има лојалне и поуздане правне саветнике од колевке па до гроба. Тако су француски нотари, речима члана Државног савета Реала, „овековечавајући њихова сећања и чувајући са верношћу депозите докумената, спречавајући настајање разлика између људи добре вере и лишавајући несавесне људе наде да ће успети неправедним такмичењима,“ помогли развоју не само француског, него и међународног права.

*Milica Marinković, Assistant
Faculty of Law, University of Kragujevac*

EVOLUTION OF THE INSTITUTION OF NOTARY AFTER THE FRENCH BOURGEOIS REVOLUTION

Summary

The author in the paper presents a legal history development of the modern French institution of the notary after the French bourgeois revolution. Even though notaries existed before the Revolution, it was only after the famous Law of 25 ventôse year VIII (16 March 1803) that they started increasingly developing and gain significance first in France and then throughout the European continent. Latin type of notary, so widely accepted in a large number of countries that inherit continental legal tradition, developed on the French notary tradition. By analyzing the legal sources as well as contemporary and modern literature, the author presents the main problems the notaries faced in their evolution during the XIX and XX centuries, as well as the importance of notaries for the everyday life of the French.

Key words: notary, notaries, France, Law od 16 March 1803.